

Kísérlet a középkori kárpát-medencei magyar növényismeret rekonstruálására (Adatok Magyarország középkori növényföldrajzához)¹

GRYNAEUS András & GRYNAEUS Tamás

Magyar Dendrokronológiai Laboratórium
1021 Budapest, Széher út 76/a
E-mail: dendro@ludens.elte.hu

A régi magyar növényismeretet Melius Juhász Péter *Herbarium*áig (Kolozsvár, 1578) ill. Carolus Clusius *Stirpium nomenclator pannonicus*-áig (Németújvár, 1583) szokták visszavezetni. Ezeknél korábbi, lehetőség szerint megbízhatóan azonosítható adatokat az illusztrált ún. Casanate corvina és a korai füveskönyvek (Ortus sanitatis, Herbolarium, L. Fuchsius, Dorstenius, stb.) glosszált példányaiból nyerhetünk.² Ezeknél is korábbi, de már csak a név alapján, bizonytalanul azonosítható növényneveket találunk a korai szójegyzékek bőséges növénynév-anyagában

---

¹ A kutatásainkról elsőként egy rövid, előzetes összefoglalás jelent meg, mely a kutatási módszer ismertetésére szorítkozott, néhány addigra feldolgozott vármegye (Abauj, Borsod, Gömör-Kishont, Heves és Hont) adatai alapján: Grynaeus András – Grynaeus Tamás: Kísérlet a középkori Kárpát-medencei növényföldrajz rekonstruálására. *Botanikai Közlemények* 86-87 (2000), 67-76. Ennek a nyomán és megjelenése után született a zömében külföldi szakmai olvasóközönséget megcélzó angol nyelvű tanulmányunk, mely a kreami Gesellschaft zur Erforschung der materiellen Kultur des Mittelalters *Medium Aevum Quotidianum* kiadványsorozat 44. kötetében jelent meg 2001-ben (78-93. oldal) *The Geobotany of Medieval Hungary: a Preliminary Report* címmel. Az alább újraközölt szöveg az eredeti kézirat „leporolt” változata. Szerkesztői kérésre az eredeti szöveg magyar nyelvű változatát közöljük, minimális változtatással. Ez utóbbit az tette szükségessé, hogy dolgozatunk – érthető módon – egy-két hazai vonatkozás kihagyásával, lerövidítésével, illetve történelmi eseményeink minimális magyarozatával kibővíve jelenhetett meg 2001-ben. Most az eredeti magyar nyelvű kéziratot használtuk fel, és csupán ott változtattuk meg a szöveget, ahol az angol fordítás készítése közben érdemi módosulások születtek. Ezért nem került sor az újabb szakirodalom beépítésére sem. Erre, reményeink szerint, a teljes adatbázis feldolgozása után kerül majd sor. A tanulmány megjelenését az OTKA K67583 projektje támogatta.

² Grynaeus – Papp, 1977

(Besztercei Szószedet, 1395 körül; Schlägli Szójegyzék, 1405 körül; Soproni Szójegyzék, 1435 körül, stb), és a korai magyarnyelvű glosszákban.³

Mindezeknél sokkal korábbi, nagyobb számú és gazdagabb növénynév-kincset találunk okleveleinkben. Szamota⁴ a Tihanyi Alapítólevél (1055) berkenye, füzege, kőris, körtvély, mogyoró, nyír, som, szil szavait dolgozta föl tanulmányában. Míg azonban az Oklevélszótár⁵ adatai eredet (hely-) megjelölés nélküliek, addig a régibb oklevél-gyűjtemények anyagát feldolgozó és újakkal kiegészítő művekben (pl. Ila Bálint, Györffy György, Bakács István⁶) közölt adatok helyhez köthetők, tehát nemcsak a növényismeret gazdag forrásai lehetnek, hanem növényföldrajzi következtetéseket is lehetővé tesznek. (További oklevélgyűjtemények – pl. Tagányi⁷, Zsigmonk⁸ – átnézésével az adatsorok még tovább bővíthetők, gazdagíthatók.)

Kristó Gyula írta: *... "számos ponton hiányoznak a megfelelő alaposággal elkészített, egyes részletekért aprólékosan megvilágító feldolgozások"*⁹ – munkánkkal ezt a hiányt szeretnénk mérsékelni. A számos, a példaképpen csatolt táblázatban felsorolt, fás- és lágyszárú növény korai magyar neve ékesszólóan bizonyítja a korai, gazdag, nem "felülről alászállt" növényismeretet¹⁰. Jelen munkánkban a növényföldrajzi rekonstrukcióra helyezzük a hangsúlyt.

Eddigi munkálatok

A korábbi növényföldrajzi rekonstrukciók nagy része abban a hibában szenved, hogy a *mai* növényföldrajzi képet vetítik vissza mintegy ezer évvel ezelőtre¹¹, vagy a *mai* éghajlattani adatokból próbálnak visszafelé következtetni. Pedig már Prinz-Teleki munkája¹² többször is utal arra, hogy a történelmi időkben a Kárpát-medencei erdőhatár fokozatosan mind följebb szorult, s a tarvágások miatt a várak és városok környezetében nagymérvű erdőpusztulás következett be. Moór Elemér¹³ a dél-orosz

³ Ezeket összefoglalóan lásd Berrár – Károly, 1984, vagy az egyes forrásokat külön bemutató tanulmányokat, mint pl. Toldy 1871.

⁴ Szamota 1895, 129

⁵ Szamota – Zolnai 1984

⁶ Ila 1941-1969, Györffy 1987-1998, Bakács 1971

⁷ Tagányi 1896

⁸ Zsigmonk-kori oklevéltár

⁹ Kristó 1976, 5

¹⁰ Grynaeus 1985

¹¹ Ugyanez az Achillés sarka sok nyelvészeti-őstörténeti munkának is pl. Veres 1990, kivétel: László Gy. 1971

¹² Prinz-Teleki (1938) 70-243, térkép: 72. old.

¹³ Moór 1951, 38 skk.

füves-, és ligetes steppe, valamint a vegyes lomberdő övezetének növényföldrajzi térképét közli – egyes, nyelvészeti szempontból fontos – fa-, és bokorféleségek (*éger, tölgy, szil, nyír, kökény*) elterjedési határával, de ez esetben sem tudjuk, vajon nem a mai állapotok visszavetítéséről van-e szó? Somogyi Sándor előbb a Hajdú–Kristó–Róna-Tas féle mű III. kötetében¹⁴, majd a Magyarország Története I. kötetében¹⁵ fejtette ki véleményét és közölte talajtani, növényföldrajzi és vízrajzi térképeit. Ez utóbbit Lászlóffy Valdemár 1938. munkája¹⁶ nyomán az ármentesítés előtti állapotból próbálja rekonstruálni, az előbbit pedig a klimazonális adottságok és a talajtani kép együttes figyelembevételével (Prinz–Teleki-hez hasonlóan). Itt azonban az a kérdéses, vajon a honfoglalás korában, azt megelőzően, s azt követően, a Kárpát-medence klimatikus viszonyai (megközelítőleg) azonosak voltak-e a maiakkal?

Györffy–Zólyomi tanulmánya¹⁷ ugyanis éppen ebben az időszakban mutat ki jelentős klimatikus változásokat (a VIII–XII. században melegebb éghajlatot, majd a XII. századtól kezdve újra hűvösebb, csapadékosabb időszakot) s evvel magyaráznak–értelmeznek eddig megoldatlan kérdéseket (pl. az avarok „pusztulása”). Tanulmányukból nem derül ki, hogy növényföldrajzi térképük valójában minnek az alapján készült. Szellemes bizonyító eljárásuk egyrészt szintén visszavetítés (XVIII–XIX. századi adatokból), másrészt távoli analógiák alapján történt. Az általuk idézett klimatikus viszonyokat – izlandi kikötők befagyása, grönlandi csapadékmennyiség – a Golf-áramlat nagymértékben befolyásolja. A Kárpát-medencében viszont ennek hatása nem érvényesül. Ugyanakkor Rác Lajos kutatásai¹⁸ kimutatták, hogy vannak a középkor idején – és értelemszerűen az ezt megelőző időszakokban is – olyan klímaváltozások, melyek hatását nem hagyhatjuk figyelmen kívül egy növényföldrajzi rekonstrukció készítése során.

Györffy György *Árpád-kori történeti földrajzának*¹⁹ az egyes fejezetekhez – a vármegyékhez – írott bevezetőiben sok helyen utal a gazdaság-, és növényföldrajzi összefüggésekre, azonban a gazdag adattárában rejlő lehetőségeket távolról sem használta ki, nyilván ez nem is volt, lehetett, célja.

Munkánkhoz azon vármegyék okleveles adatait dolgoztuk föl, melyek már megtalálhatók az *Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* eddig megjelent (I–IV.) kötetében, és ezeket egészítették ki a más forrásmunkákban (pl. Ila, Bakács említett munkái) talált adatok, valamint az egyre nagyobb számú régészeti feltárások adatai.

Munkánkkal a választott módszer használhatóságát szeretnénk bemutatni, és csak a helyhez és időhöz köthető adatokat dolgoztuk föl. Az egész Kárpát-medence földolgozásával a Györffy-féle mű még hiányzó kötetének közreadását mindenképpen

¹⁴ Somogyi 1984, Hajdú – Kristó – Róna Tass 1976–1985

¹⁵ Somogyi 1984

¹⁶ Lászlóffy 1938

¹⁷ Györffy – Zólyomi 1994, 17

¹⁸ Rác 1986 és 1989

¹⁹ Györffy 1987–1998

célszerű lenne megvárni. Ezen túlmenően az OklSz, NytSz és a glossza-szótárak helyhez nem köthető adatai a korszak *növényismeretének jellemzésére* még kitűnően hasznosíthatók!

Az adatok típusai

a., Növénynévből képzett helynevek. „...Kétségtelenül a legrégebb réteghez a „természetes (vagy természeti) nevek tartoznak, a térszín-forma, a vízrajzi és *növényzeti* nevek” – írja Kristó²⁰. Ezek előnye, hogy rendszerint bőségesen adatoltak, s így hosszú időszakon át figyelemmel kísérhetjük változásukat vagy állandóságukat. Fölmerül viszont az a kérdés, hogy az eredeti névadás indítéka elhalványodtával, megszűntével a név szükségképpen megszűnik-e, vagy elképzelhető-e hosszabb-rövidebb túlélése is?

b., Határjárások, dézsmajegyzékek növény-adatai. Ezek a legfontosabbak és biztosan, pontosan helyhez köthetők. További előnyük, hogy itt többnyire a növény köznyelvi megnevezése is (*vulgo, vulgariter...dicitur*) szerepel.

E két csoportba tartozó növénynevek esetében – ritka kivételtől eltekintve – pontos fajmeghatározás nem lehetséges (pedig pl. a különböző tölgyfajok igen eltérő növénytársulásokban szerepelnek). További nehézséget okozhatnak a magyar, ill. latin szinonímák, ha azok valóban szinonímák, és nem eltérő fajtákat jeleznek, mint pl. tölgy, haraszt²¹, mogol; quercus, ilex. E megnevezések azonossága, vagy következetes megkülönböztetése kétséges, ezért – esetleg megkérdőjelezhetően – összevontuk őket. Néhány adatot kivéve nem választhatók szét a nyár fajok sem (*Populus alba*, *P. tremula* stb.). Mindenesetre a táblázatokban közölt, előfordult név alapján ezek bármikor szétválogathatók, ha sikerül ehhez megfelelő szempontokat, kritériumokat találni.

c., Jól keltezhető régészeti leletek meghatározható növényi anyagai (fa-²², magvak²³, pollen²⁴, rostonövények²⁵, növényi festőanyagok²⁶) igen értékes adatok, már csak azért is, mert gondos vizsgálat és elemzés esetén pontos species meghatározás is lehetséges. (Ezért szerepel ilyen esetekben a táblázat B oszlopában a mai botanikai név és ugyanitt a lelet jellege: mag, termés, gerenda, deszka, stb.). Ez esetekben azonban hallgatólag, vagy kimondottan avval az előzetes föltételezéssel dolgozunk, hogy a szóban forgó növény a helyszínen, vagy annak közelében termett, azaz a természetes

²⁰ Kristó 1976, 10

²¹ Reuter 1965

²² lásd Greguss Pál, illetve újabban Grynaeus András dendrokronológiai elemzésekhez kapcsolódó vizsgálatait

²³ P. Hartványi – Nováki – Patay 1967/68 és P. Hartványi – Nováki 1973/74, Skolflek 1984/1985, Facsar 1973, Füzes 1963 és 1964, Füzes – Sági 1968

²⁴ ld. pl. Gulyás 1971, 123

²⁵ ld. pl. Knotik 1971

²⁶ ld. pl. Gulyás S. 1971, 116

vagy kultúrflórára jellemzőnek tekinthető, tekintendő. A régészeti föltáráskor előkerült növényi maradvány azonban nem jelenti minden esetben, szükségképpen a szóban forgó növény ismeretét (pl. a szőregi és vác-kavicsbányai avar temetőben (Pest m.), valamint káli (Heves m.) honfoglalás kori sírban *Convolvulus arvensis* terméseket találtak²⁷, ami a környező, korabeli gyom-flórából is odakerülhetett). Régészeti leletek további hátránya az, hogy nem tudjuk, vajon a fölhasznált növényi anyagot, növényrészt *akkor, ott* miként nevez(het)ték? Itt és így egészíti ki egymást a nyelvi adat és a régészeti lelet: előbbinél a régi magyar növénynév a biztos, utóbbinál a fajmeghatározás.

d., Növénynévből képzett személy (család-) nevek figyelembe vétele esetén tekintettel kell lenni a (korai) névadás megállapított törvényszerűségeire²⁸. Állandósult családnevek flóra-meghatározó értéke – az állandósult helynevekhez hasonlóan – már kétséges. Még azonban ekkor is jelezheti a kérdéses növény ismeretét (a fogalom meglétét, használatát ott, akkor), vele való bánást ill. vele valamiféle kapcsolatba kerülést. Nehézséget okozhat, ill. óvatos megítélést tesz szükségessé az az eset, amikor

növénynév → személynév → helynév

alakulással állunk szemben.

Láthatjuk, hogy az a – d., pontban felsorolt forrásadatok nem egyenlő értékűek, legnagyobb súlyuk a régészeti adatoknak van, de egyúttal ezek a legkisebb számúak is. A különféle eredetű adatok viszont egymást kedvezően kiegészíthetik, ill. megerősíthetik.

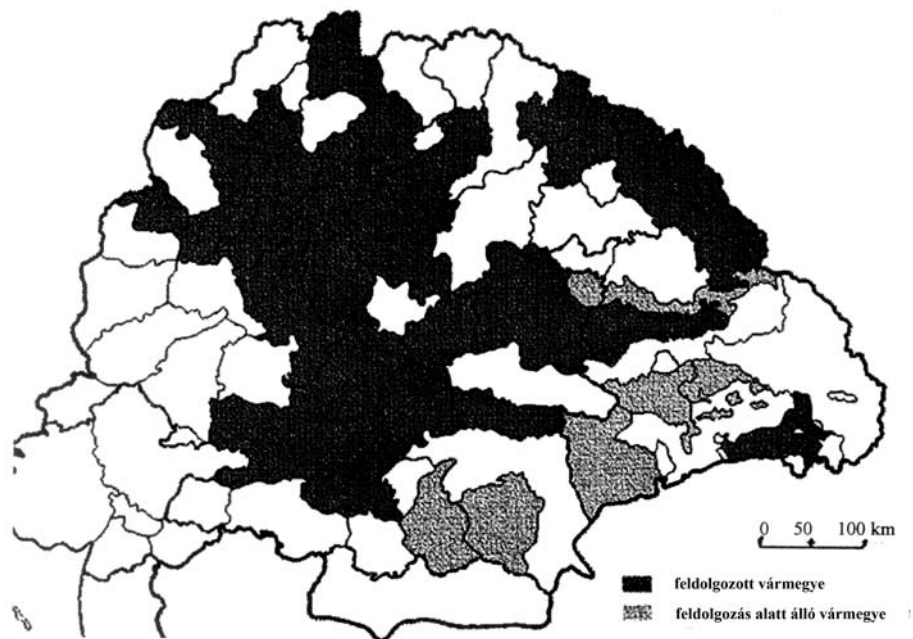
Az anyag korszak-beosztásának haszna és nehézségei

Vizsgált korszakunkat az állandóság ill. változások, és újabb fejlemények bemutatására, s nem utolsósorban következtetéseink finomítására századok szerint tovább bontottuk. Bár – mint a közölt táblázatból látható – fölhasznált adataink nagy része pontosabb keltezés is lehetővé tette és a századok szerinti korszakolás kicsit merev, mert távolról sem követi a történeti-gazdasági-népmozgalmi stb. események meghatározta – több-kevesebb önkényességgel megállapított – korszakokat, mégis emellett döntöttünk. Eljárásunkat az alábbi megfontolásokkal indokoljuk:

1. A konvencióknak így felel meg leginkább.
2. Egyes adatok kora nem határozható meg ennél pontosabban, s így ezeket nem tudnók hová illeszteni .

²⁷ ld. még Gyulai F.: A Kárpát-medence haszonnövényei In: Kovács L. szerk. Honfoglalás és régészet 1994, 250

²⁸ Pais 1966, Benkő 1950, Berrár 1952, Fehértói 1983

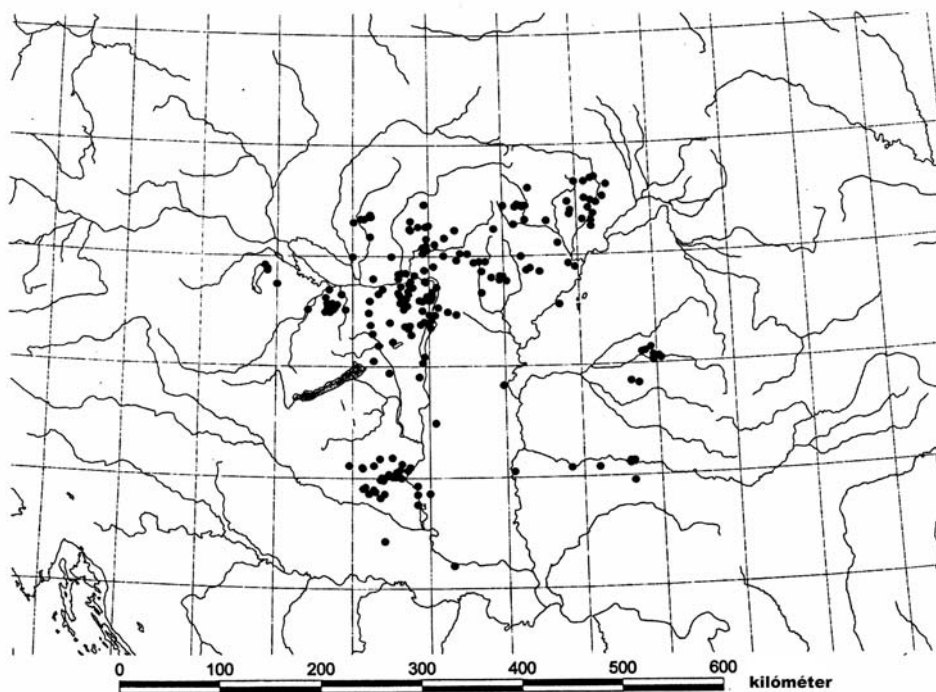
1. ábra. A feldolgozott vármegyék elhelyezkedése

3. A helynevek följegyzése jóval korábbi időpontra-állapotra is utalhat a följegyzés késése, esetlegessége miatt. „A nehézség abban mutatkozik, hogy egy-egy helynév általában nem keletkezése pillanatában bukkan fel, hanem olykor csak hosszabb idő, évtizedek vagy évszázadok elteltével általában akkor, amikor a helynév földrajzi környezetében oklevélbe kívánczó jogi esemény, vagy joghelyzetbeli változás történt.... 866 - 1002 között, tehát több mint egy évszázad alatt egyetlen Kárpát-medencei helynevet sem ismerünk.... s a XI–XII. sz.-ra vonatkozó ismereteink is korlátozottak a forrásanyag köztudott szegényessége következtében”.²⁹ (Itt meg kell jegyeznünk, hogy Makkay – Melich nyomán– pl. a *Körös*, *Gyertyámos*, *Kökényér* helyneveket 895 előtti, későavar-kori átvételnek mondja³⁰).

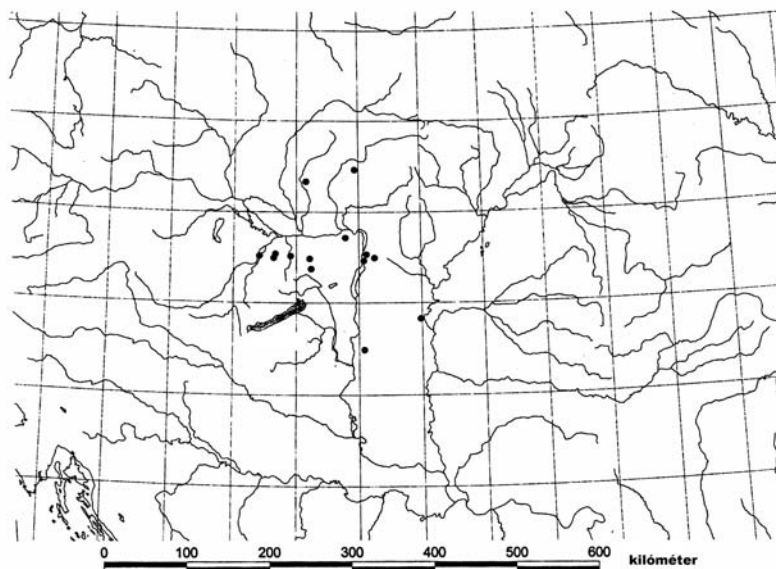
Ez így nem vonatkozik a határjárások növényeire, bár egy-egy idősebb határ-, vagy hagyásfa 50 - 100 - 150 évvel korábbi megléte könnyen elképzelhető.

²⁹ Kristó 1976, 5 és 7

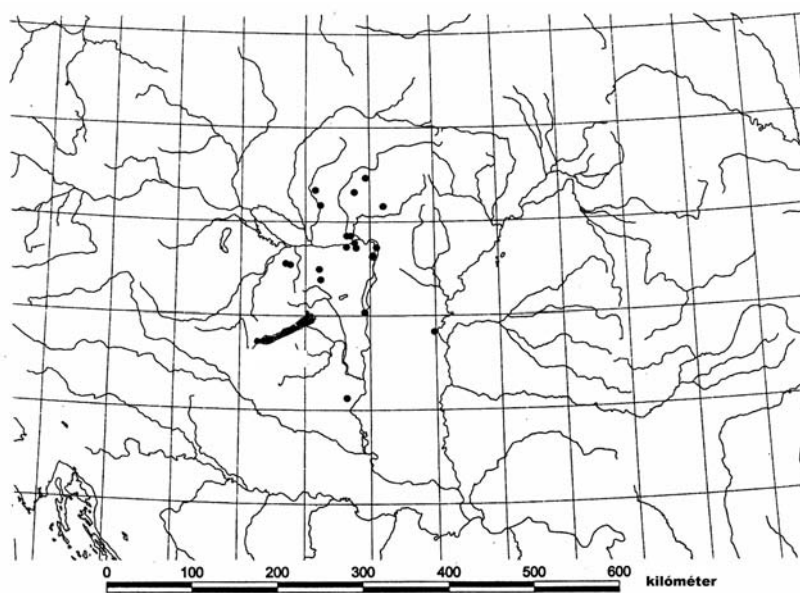
³⁰ Makkay 1993, 64

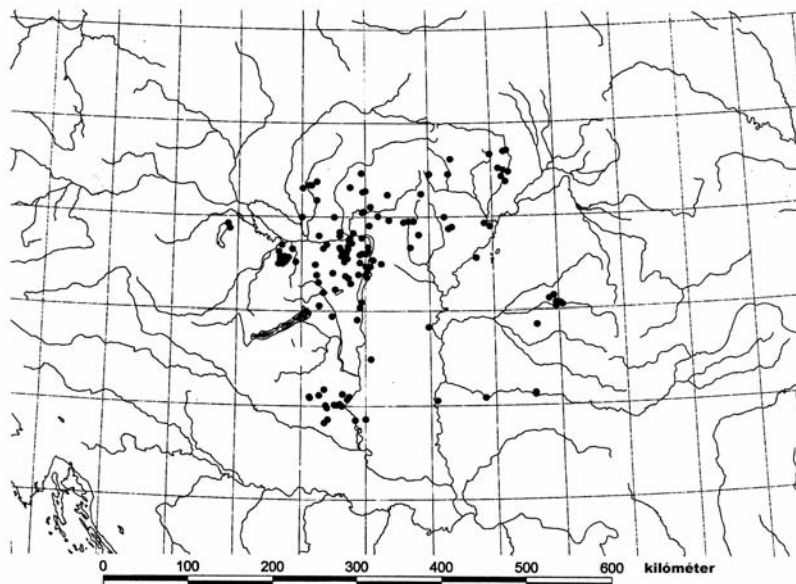
2. ábra. Szőlő adatok, XI-XV. század

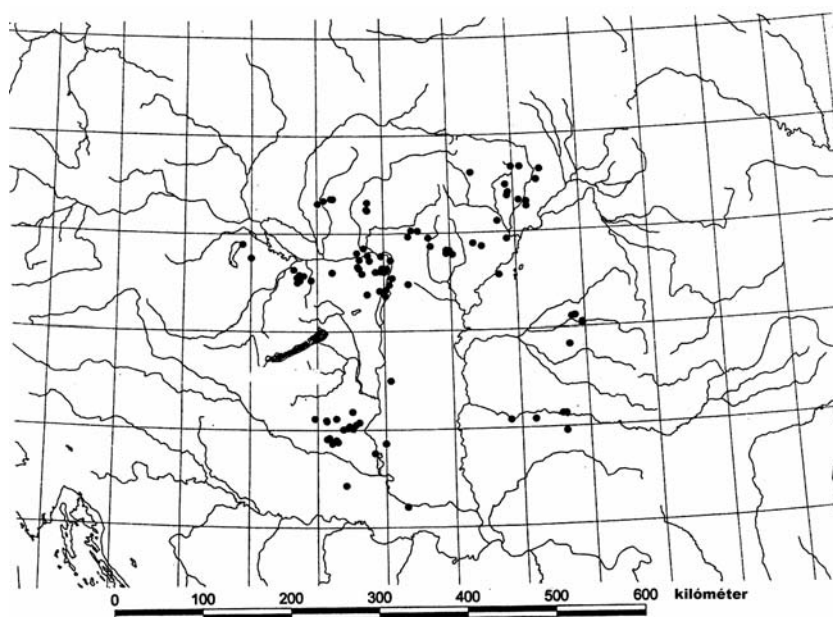
3. ábra. Szőlő adatok, XI. század

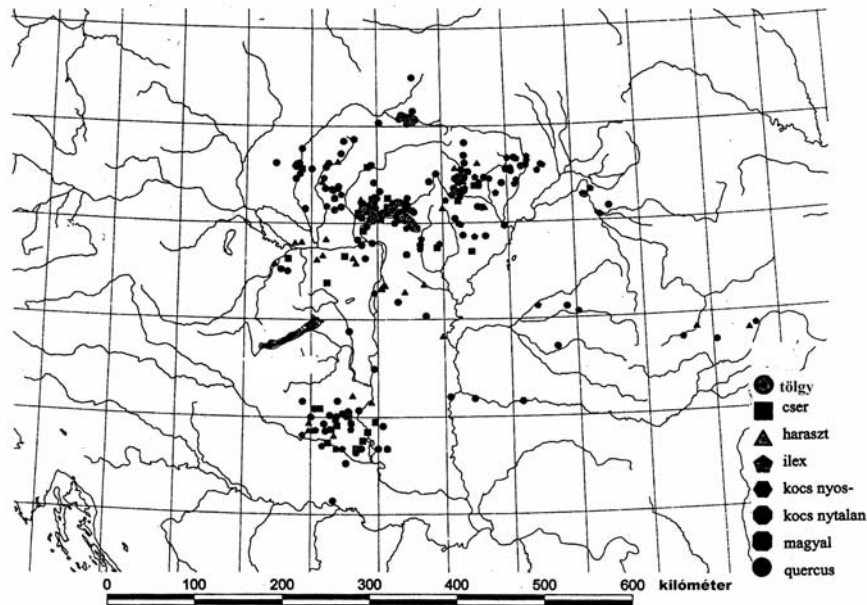
4. ábra. Szőlő adatok, XII. század

5. ábra. Szőlő adatok, XIII. század

6. ábra. Szőlő adatok, XIV. század

7. ábra. Tölgy adatok, XI-XV. század

A feldolgozás módszere

A forrásmunkák adatait Györffy beosztása szerint vármegyénként, s azon belül települések abc sorrendjében, táblázatokban rögzítettük Windows-Excel program segítségével. Ezekből az adatsorokból AutoCAD és az ELTE Régészeti Intézetében kifejlesztett program segítségével³¹ szintén megyénként, majd az összefüggő területrészt egyesítve századonként és növényfajonként térképeket készítettünk. Végül az egész vizsgált korszak (16. sz. vége) egy-egy növényre vonatkozó adatait egy térképen is egyesítettük.³²

A fajok szerinti térképeken a különböző eredetű (és, mint láttuk, súlyú) adatokat megkülönböztettük:

- helynévi adat
- köznelvi adat (pl. határjárás)
- species szerint azonosított régészeti lelet
- személynév.

³¹ Ezúton is szeretnénk köszönetet mondani Holl Balázs nélkülözhetetlen segítségéért.

³² Komoly segítséget kaptunk Dénes Józseftől is, akinek ezúton mondunk köszönetet.

Ugyanarról a helyről egymás után következő századokból származó adatokat figyelembe vettünk. Megjegyzendő azonban, hogy egy adat előfordulása egy adott időpontban nem jelenti azt, hogy ez előtt és ez után is ne lehetett volna ott honos a kérdéses növény. Megfordítva is igaz: egy növény-adat hiánya – tekintettel a följegyzés ill., az ásatás esetlegességeire – sem jelentheti azt, hogy a vizsgált időszakban ott ne fordulhatott volna elő. Más szóval: vissza-, és előreható, pozitív ill. negatív kizárólagos bizonyítékként az adatok nem értékesíthetők.

Következtetések

Jelen munkánk elkészítéséhez közel 3680 adatot tudtunk fölhasználni, mely 188 eltérő növénynevet tartalmaz. Ez statisztikai szempontból elég nagy tömeg ahhoz, hogy óvatos következtetéseket tehessünk – a növényismereti szempontokat most itt mellőzve – vizsgált területünk középkori növényföldrajzi viszonyaira. E következtetések közül hármat emelünk ki:

Szőlő

Égető Melinda 1980-ban megjelent tanulmányában³³ 56 szőlőre vonatkozó adat alapján vont le következtetéseit. A mi, a Kárpát-medence teljes területét – jelenleg még – lefedni nem tudó gyűjtésünkben 405 szőlő adat szerepel. A munka későbbi folytatása során tudjuk majd az olyan nagy és „klasszikus” szőlőtermesztő megyék, várhatóan nagy számú adatát feldolgozni, mint Veszprém és Zala megye területe.

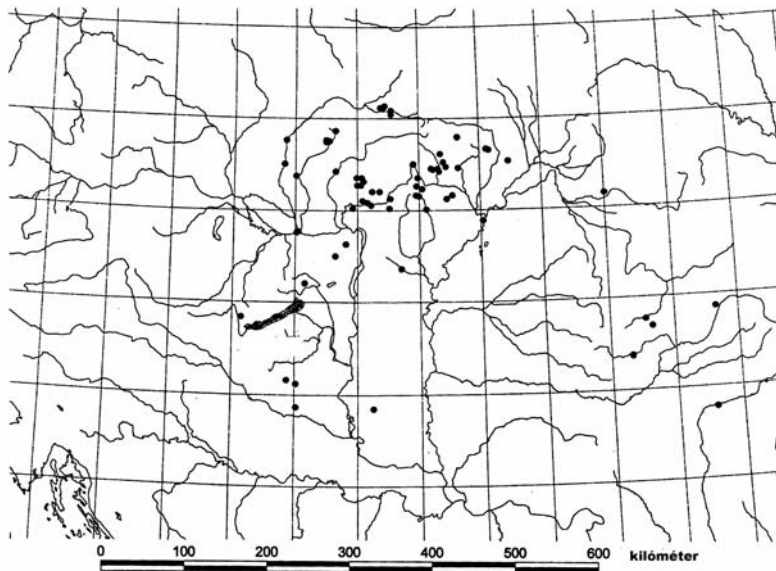
Az eddigi adataink cáfolni látszanak azt a Prinz Gyula és Teleki Pál munkája nyomán toposszá merevedett megállapítást, mely szerint a szőlőtermesztés határa fokozatosan észak felé húzódott. A nem túl nagy számú XI. századi adatunk révén ugyanaz a határvonal rajzolódik ki, mely a XIII. századtól a szőlőművelésbe vont terület északi határt képezi. A különbség az egyes századokban csak a szőlőterület nagyságában észlelhető, amit például a Hernád völgy adatai szépen szemléltetnek.

A teljes adatbázis birtokában vélhetően eldönthető lesz a Belényessy Márta³⁴ és Égető Melinda közötti vita is. Égető Melinda szerint ugyanis a korai időkben a szőlőtermesztés szigorúan a folyóközeli területekre terjed ki, és hegyvidéki, illetve hegyek lábánál elhelyezkedő területeket csak lényegesen később vonták be a szőlőművelésbe.

---

³³ Égető 1980

³⁴ Belényesi 1955

8. ábra. Bükk adatok, XI-XV. század

Tölgy

A 477 feldolgozott tölgyadat alapján megállapíthatjuk, hogy az *e* néven/neveken emlegetett növény az egész Kárpát-medencében ismert és elterjedt volt. A különféle névváltozatok, illetve a növény azonosításához (erről bővebben lásd Reuter Camillo munkáját³⁵) új szempontokat sikerült adnunk:

– az *ilex* néven említett növény ha nem is kizárólagosan, de nagyon sok esetben folyók közelében, vagy nedves élőhelyeken fordul elő

– a *haraszt*, melyet sok kutató tölgyfélének tart, elterjedése nem tér el a különféle tölgyek földrajzi elterjedésétől.

Bükk

A bükkösök alsó határát Somogyi, valamint Győrffy-Zólyomi sokkal északabbra helyezik, mint ahogy azt adataink (81 lokalizált adat) és Zólyomi korábbi (1936) recens vegetációtérképe³⁶ mutatják. Sőt, a növénynév-adatok alapján meglepő módon nem csak Borsod megye Tiszához közeli részén (Nemesbükk, Palkonya) találtunk egy 'bükk' foltot, hanem az Alföld déli részén is. Amennyiben a forrásokba előforduló bükk elnevezést a *Fagus sylvatica* növénnyel azonosítjuk, magyarázatra szorul ez a

³⁵ Reuter 1965, 1969, 1975

³⁶ Soó – Hargitai – Keresztes 1944.

megfigyelés, mert míg a Börzsöny magasabb területén az adataink kirajzolta bükkterület és a bükk recens előfordulása³⁷ hozzávetőlegesen megegyezik, addig az Alföldön ma nem található meg e fafaj, Borsod megye térségében pedig a bükk mai elterjedési határa a Mátra gerince közelében fut.

* * *

Utolsó megállapításunkkal eljutottunk ahhoz a problémához, melyet KRISTÓ Gyula is hangsúlyozott 1976-ban megjelent munkájában³⁸: a névélettani és a történeti megközelítés – tipológia – között nem mindig vonható éles határ. Jelen munkánk inkább az utóbbihoz áll közelebb s célja éppen a növényföldrajzi viszonyok rekonstruálása volt, meghatározott korszak(ok)ban, és a Kárpát-medencében.

Dolgozatunkban tudatosan próbáltuk kikerülni a sokat tárgyalt és vitatott jelentéstani, azonosítási kérdéskört.³⁹ Az írott adatoknál ugyanis – ritka kivételes esetektől eltekintve – nincs lehetőség a régi magyar növénynév vitathatatlan és egyértelmű botanikai azonosítására, megfeleltetésére. Viszont az írott adatok, az ábrázolások és a régészeti feltárásokon előkerülő maradványok együttes vizsgálata eredményre vezethet. Dolgozatunkat ezen az úton az első lépésnek szántuk, és reméljük, hogy idővel a további lépésekre is sor kerülhet, és ezzel gazdagíthatjuk a múltunkról alkotott képet.⁴⁰

Irodalom

- Bakács István: Hont vármegye Mohács előtt Budapest 1971
 Belényesi Márta: Szőlő és gyümölcsstermesztésünk a XIV. században. *Néprajzi Értesítő* 37 (1955), 11-28
 Benkő Lóránd: Árpádkori személynéveink *Magyar Nyelvőr* 74 (1950), 18
 Berrár Jolán: Női neveink 1400-ig. *Magyar Nyelvtudományi Társulat Kiadványai* 80. (1952) 1-63
 Berrár Jolán – Károly Sándor szerk.: Régi magyar glosszárium. Budapest 1984
 Boros Ádám: Az Ecsedi-láp lecsapolás előtti növényvilága és az alföldi reliktumok *Botanikai Közlemények* 49 (1962), 289-29

³⁷ Hortobágyi – Tibor 1991

³⁸ Kristó 1976, 3

³⁹ Erről bővebben lásd: Grynaeus – Papp 1977

⁴⁰ A megkezdett kutatás folytatásának érdemi peremfeltétele Györffy György torzóban maradt monumentális munkájának a befejezése, az általa összegyűjtött anyag sajtó alá rendezése és közlése, illetve a halála miatt befejezni nem tudott munkafázisok elvégzése. Csak remélni tudjuk, hogy ezzel az adóssággal valamikor, reményeink szerint belátható időn belül, megbirkózik majd a szakma!

- Égető Melinda: Középkori szőlőművelésünk kérdéséhez. *Ethnographia* 91 (1980) 53-78
- Facsar, G.: Agricultural-botanical analysis of the Medieval grape seeds from the Buda Castle Hill. *Mitt. Arch. Inst. ung. Akad. Wiss.* 4 (1973), 157-173
- Fehértói Katalin: Árpád-kori kis személynévtár Budapest 1983
- Frech Miklós: Les restes de bois recueillis au cimetiére de Bashalom *Acta Arch.Hung.* 7 (1956), 273-277
- Füzes F. Miklós: A vörsi langobard temető növényleletei *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* I. (1963), 311-340
- Füzes F. Miklós: A jutasi és ösküi avarkori temetők növényleletei *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* II. (1964), 437-458
- Füzes F. Miklós – Sági Károly: A balatoni szőlőkultúra pannon gyökerei *Filológiai Közlemények* 3/4 (1968), 347-363
- Greguss Pál: Szeged környéki régészeti leletek xyotomiai vizsgálata. *Botanikai Közlemények* (1938), 36
- Grynaeus András: Dendrokronológiai kutatások Magyarországon. Kandidátusi értekezés 1997
- Grynaeus Tamás – Papp József: Régi magyar (gyógy)növénynevek, 15.-17. század *Comm.Hist.Art.Med. Suppl.* 9.-10 (1977). 31-49. Mutatója uo. 86 (1979), 131-138
- Grynaeus Tamás: (Gyógy)növényismeretünk a reneszánsz és a reformáció korában *Comm.Hist.Art.Med.* 109/112 (1985), 105-110
- Grynaeus Tamás: A honfoglalás-, és Árpád-kori magyarság növényei (Növényismeret, növényfelhasználás és növényföldrajz) In: Pócs Éva – Voigt Vilmos szerk.: *Ősök, táltosok, szentek* (Tanulmányok a honfoglaláskor és Árpád-kor folklórából). Budapest 1996
- Gulyás Sándor: A szabadkígyós-pálligeti táblában feltárt X. századi sírok leleteinek botanikai elemzése. *Békes Megyei Múzeumok Közleményei* 1. (1971), 115-126
- Györfly György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I. Budapest, 1987³ II. Budapest, 1987, III. Budapest, 1987, IV: Budapest, 1998
- Györfly György – Zólyomi Bálint: A Kárpát-medence és Etelköz képe egy évezred előtt In: Kovács László szerk.: *Honfoglalás és régészet*. Budapest 1994, 13-37
- Gyulai Ferenc: Történeti ökológiai vizsgálatok egy késő népvándorlás kori településen. (Fonyód-Bélatelep rekonstrukciója a növényleletek alapján). Kandidátusi értekezés (Kézirat), 1992.
- Gyulai Ferenc: A Kárpát medence haszonnövényei a 9.-10. században In: Kovács László szerk. *Honfoglalás és régészet*. Budapest 1994, 247-258
- Hajdú Péter – Kristó Gyula – Róna-Tas András szerk.: Bevezetés a magyar őstörténet kutatásának forrásaiba I-II. Budapest 1976-1985
- P.Hartyányi Borbála – Nováki Gyula – Patay Árpád: Növényi mag- és termésleletek Magyarországon az újkőkortól a XVIII. századig *Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei* 1967/68, 5-84
- P.Hartyányi Borbála – Nováki Gyula: Növényi mag- és termésleletek Magyarországon az újkőkortól a XVIII. századig. II. *Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei* 1973/74, 23-73
- Hortobágyi Tibor – Tibor Simon: *Növényföldrajz, társulástan és ökológia*. Budapest 1991
- Horváth Géza: A honfoglaló magyarok természetrajzi ismeretei *Term.Tud.Közl.* 28 (1896), 326, 514.
- Horváth Géza: A magyar állat-, és növénynevek bizonyító ereje *Term.Tud.Közl.* 28 (1896), 624-628.

- Ila Bálint: Gömör megye I-III., 1941, IV. 1969
- T.Knotik Márta: A szabadkígyósi X. századi sírok textil-maradványainak vizsgálata *Békés Megyei Múzeumok Közleményei* 1. (1971), 105-114
- Kristó Gyula: Szempontok korai helyneveink történeti tipológiájához *Acta Univ. Szegediensis de Attila József nominata*, Acta Historica tom. LV. Szeged, 1976 1-101.
- László Gyula: Őstörténetünk legkorábbi szakaszai (A finnugor őstörténet régészeti emlékei a Szovjetföldön) 1971²
- Lászlóffy Valdemár szerk.: Magyarország vízborította és árvízjárta területei az ármentesítés és lecsapoló munkálatok megkezdése előtt. Budapest 1938
- Makkay János: A magyarság keletkezése, Budapest 1993
- Moór Elemér: Néhány fanevünkről *Magyar Nyelv* 43 (1947), 285-288
- Moór Elemér: A magyar őstörténet főproblémái. Szeged 1943
- Moór Elemér Studien zur Früh-, und Urgeschichte des ungarischen Volkes. *Acta Ethnographica* II/1.-4. (1951), 25-142
- Pais Dezső: Régi személynéveink jelentéstana 1966. *Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai* 115. 1-24
- Prinz Gyula – gr. Teleki Pál: Magyar földrajz (A magyar munka földrajza). Bp. é.n. (1938) (Magyar föld, magyar faj II.)
- Rác Lajos: Éghajlatingadozások a Kárpát-medencében 1490-1799 között. *AETAS-ACTA IUVENEM* 1986, 125-134
- Rác Lajos: A középkor és a kora újkor éghajlanttörténetéről. *Agrártörténeti Közlemények* 31 (1989) 118-147
- Reuter Camillo: Tölgy és haraszt. *Magyar Nyelv* (1965), 61, 80-89
- Reuter Camillo: Haraszttól és tölharaszt. *Magyar Nyelv* 65 (1969), 76-79
- Reuter Camillo: Adatok a régi magyar fa- és erdőnevek ismeretéhez. In: Kolossvary Szabolcsné szerk.: Az erdőgazdálkodás története Magyarországon. Budapest 1975, 80-87
- Skoflek István: Mag- és termésleletek Sümeg-Sarvalyról a XVI. századból. *Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei* 1984/1985, 33-44
- Somogyi Sándor: A Kárpát-medence természeti képe a honfoglalás idején In: Székely György szerk.: Magyarország Története, Budapest 1984, I. kötet 61-72,
- b. Soó Rezső: A magyar pusztá fejlődéstörténetének problémája *Földrajzi Közlemények* 59 (1931), 1-46
- Soó Rezső: Floren-, und Vegetationskarte des historischen Ungarns. A debreceni Tisza István Tudományos Társaság Honismertető bizottságának kiadványai, VIII. kötet, 1931-1932, 30. füzet (1933), 1-35.
- berei Soó Rezső – Hagitai Zoltán – Keresztes Kálmán: Europa flóra és vegetációterképe (Kísérlet Europa természetes növénytakarójának (klimaterületeinek) ábrázolására) *Acta Sci. Mathem. Natural. Univ. Francisco-Josephina*, Kolozsvár No.22 (1944), 1-15
- Szamota István: A tihanyi apátság 1055-iki alapítólevele. *Nyelvtudományi Közlemények* 25 (1895), 129
- Szamota István – Zolnai Gyula szerk.: Magyar oklevél-szótár. Budapest 1984 (reprint)
- Szily Kálmán: Magyar fa-nevek az Árpádházi királyok korából *Term.Tud.Közl.* 10 (1878), 401-402
- Szily Kálmán: A honfoglaló magyarok természetrajzi ismereteiről *Term.Tud.Közl.* 28 (1896), 570-572
- Tagányi Károly szerk.: Magyar Erdészeti Oklevéltár I-III. Budapest, 1896

- Toldy Ferenc: Egy XVI. századbeli növénytan névtár. (Dorstenius glosszák). *MTA. Ért. Ny. és Széptud. köréből* II./7 (1871), 65-77.
- Tuzson János: Adatok a délorosz puszták összehasonlító flórájához. *Botanikai Közlemények* 5/6 (1913), 181-202
- Tuzson János: Útazásom az orosz pusztákon *Term.Tud.Közl.* 45 (1913/b), 689-712
- Veres Péter: Tanulmányúton az őshaza nyomában a Szovjetunió földjén In: Történelem és kultúra 5. Etnológiai tanulmányok. MTA Orientalisztikai munkaközössége Budapest 1990, 86-89
- Vida Tivadar: A Pray-kódex orvostörténeti vonatkozásai *Magyar Könyvszemle* 91 (1975), 121-136
- Vida Tivadar – Grynæus András: Frühmittelalterliche scheiben-, und kugelförmige Amulettkapseln zwischen Kaukasus, Kastilien und Picardie. *Berichte d. römisch-germanischen Kommission* No.76 (1995), 220-290
- Zsigmond-kori oklevéltár I-VI. Budapest 1951-1999

1. táblázat. Részlet az adatbázisból.

NÖVÉNY	Előfordult növénynév, helynév, személynév		sz.	ante quem	post quem	HELYSÉG	MEGYE	K.hossz. frajzi	É.szél. frajzi	K.hossz. EOTR	É.sz. EOTR	FORRÁS
alma	pomerium		14	1322		Bárca	Abauj	21,320	48,670			Gyö.I.66
éger	Egruspotoka hn.		13	1251		Boccsárd	Abauj	21,220	48,580			Gyö.I.69
fűz	salix		13	1251		Boccsárd	Abauj	21,220	48,580			Gyö.I.69
tölgy	a-es que vulgo dicuntur tulgfa		13	1251		Boccsárd	Abauj	21,220	48,580			Gyö.I.69
platán	platanum		13	1251		Boccsárd	Abauj	21,220	48,580			Gyö.I.69
alma	pomerium Kumlospathaka		14	1323		Boccsárd	Abauj	21,220	48,580			Gyö.I.69
komló	hn.		13	1264		Bózsza	Abauj			829057,394	829057,394	Gyö.I.71
éger	lacus Egrys hn.		13	1232		Bölgze	Abauj	21,250	48,570			Gyö.I.72
som	Somosi szn.		13	1272		Bölgze	Abauj	21,250	48,570			Gyö.I.72
szeder	rubus		13	1289		Bölgze	Abauj	21,250	48,570			Gyö.I.73
qu.	a. quercina a. silicis in vulgarico zilfa		14	1329		Buzita	Abauj	21,060	48,530			Gyö.I.73
szil	vocata		14	1329		Buzita	Abauj	21,060	48,530			Gyö.I.74
éger	a. egerfa		14	1329		Buzita	Abauj	21,060	48,530			Gyö.I.74
fűz	rubum salicis		14	1327		Büd	Abauj			804847,790	329236,010	Gyö.I.74
körte	pirum		13	1255		Csany	Abauj	21,310	48,610			Gyö.I.75
éger	a. egur vulgo kuken		13	1255		Csany	Abauj	21,310	48,610			Gyö.I.75
kökény	dicitur		13	1255		Csany	Abauj	21,310	48,610			Gyö.I.75
nyár	a. populea		13	1255		Csany	Abauj	21,310	48,610			Gyö.I.75
alma	pomum		13	1255		Csany	Abauj	21,310	48,610			Gyö.I.75
rózsa	Rusa szn.		14	1329		Dobsza	Abauj			544469,145	78878,320	Gyö.I.78
éger	Egruspotoka hn.		13	1267		Enyicke	Abauj	21,250	48,610			Gyö.I.78
szőlő	vinea		14	1309		Forró	Abauj			800407,534	333663,570	Gyö.I.81

NÖVÉNY	Előfordult növénynév, helynév, személynév	sz.	ante quem	post quem	HELYSÉG	MEGYE	K.hossz. frajzi	É.szél. frajzi	K.hossz. EOTR	É.sz. EOTR	FORRÁS
füge	Fygudy szn., terra Fyged	11	1067	1246	Fügöd	Abauj			803386,200	331563,270	Gyö.I.81
csipke	chipkebokor a.nigra qui populus	13	1246		Fügöd	Abauj			803386,200	331563,270	Gyö.I.82
nyár	nominatur	13	1246		Fügöd	Abauj			803386,200	331563,270	Gyö.I.82
fűz	Fizer hn.	13	1264		Füzér	Abauj			828546,060	357614,440	Gyö.I.82
bükk	Bykfew,-potok hn,sil. bykerdev	13	1270		Füzér	Abauj			828546,060	357614,440	Gyö.I.82,83
komló	t. Kumlovs hn.	13	1270		Füzér	Abauj			828546,060	357614,440	Gyö.I.83
moha	Muhuspotok hn.	13	1270		Füzér	Abauj			828546,060	357614,440	Gyö.I.83
vadalma	a. pomi silvestris	13	1270		Füzér	Abauj			828546,060	357614,440	Gyö.I.83
il.	ilex	13	1270		Füzér	Abauj			828546,060	357614,440	Gyö.I.83
szőlő	vinea	14	1320		Gadna	Abauj			788165,080	342417,830	Gyö.I.83
tölgy	a. magyalpha	14	1320		Gadna	Abauj			788165,080	342417,830	Gyö.I.83
tölgy	a. kercy Monyorosberek	14	1320		Gadna	Abauj			788165,080	342417,830	Gyö.I.83
mogyoró	hn.	14	1320		Gadna	Abauj			788165,080	342417,830	Gyö.I.83